

ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΑΣΚΑΡΗΣ, ΠΗΓΩΝΙΤΗΣ Ἡ ΣΥΡΠΑΓΑΝΟΣ, Ο ΚΑΛΟΜΙΣΙΔΗΣ

Αναπάντεχες λεπτομέρειες γιὰ τὸν βίο καὶ τὴν πολιτεία τοῦ Ἰωάννη Λάσκαρη μᾶς εἶναι γνωστὲς ἀπὸ μιὰ σειρὰ ἐγγράφων (ποὺ ἀνακάλυψε στὰ κρατικὰ ἀρχεῖα τῆς Βενετίας ὁ Μ. Μανούσακας), τὰ ὁποῖα συνιστοῦν μιὰ πλήρη δικογραφία γιὰ ἓνα ἐπεισόδιο ποὺ συνέβη τὴν Πέμπτη 6 Ὀκτωβρίου 1418, κατὰ τὴν τέλεση ἑνὸς μνημοσύνου στὸν ναὸ τῆς Βηθλεὲμ στὸν Χάνδακα (σημερινὸ Ἡράκλειο) τῆς Κρήτης, ἓνα ἐπεισόδιο μὲ πρωταγωνιστὲς τὸν ἐν λόγῳ Ἰωάννη Λάσκαρη καὶ τὸν πρωτοψάλτη Χάνδακα Ἑμμανουήλ Σάβιο, καθὼς καὶ τοὺς τρεῖς ὀρθόδοξους ἱερεῖς τοῦ Χάνδακα. Αὐτὴ ἡ δικογραφία περιλαμβάνει 13 ἐγγράφα, συγκεριμένα τὴ μήνυση τοῦ Ἑμμανουήλ Σάβιου κατὰ τοῦ Ἰωάννη Λάσκαρη (ἀπὸ 8^{ης} Ὀκτωβρίου 1418), τὴν ἀπολογία τοῦ Λάσκαρη (ἀπὸ 17^{ης} Ὀκτωβρίου 1418), δέκα μαρτυρικὲς καταθέσεις (ἀπὸ 10^{ης} ἕως 22^{ας} Ὀκτωβρίου 1418) καὶ τέλος τὴ δουκικὴ ἀπόφαση καταδίκης τοῦ Λάσκαρη καὶ ἀπέλασής του ἀπὸ τὴν Κρήτη (ἀπὸ 26^{ης} Ὀκτωβρίου 1418). Ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρει, κυρίως, ἡ ἀπολογία τοῦ Λάσκαρη, ὅπου ἐπισημαίνει ὅτι «κέκτῃται συγγενεῖς καὶ περιουσίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁμῶς, ἐλकुσθεῖς ὑπὸ τῆς φημιζομένης δικαιοσύνης τοῦ βενετικοῦ κράτους, κατέλιπε πάντα ταῦτα καὶ ἦλθεν εἰς Κρήτην, πρὸ ἑπταετίας περίπου καὶ ἴδρυσε σχολήν, ἔνθα ἐδίδασκε τοὺς νέους τὴν ψαλτικὴν, ἔζη δὲ ὑποδειγματικῶς. Ὅσάκις προσεκαλεῖτο, ἔψαλλεν εἰς τὰς κηδεῖας, ἡσύχως πάντοτε. Ἐξ αἰτίας σκανδάλου ἐπισυμβάντος μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ πρωτοψάλτου, οὗτος τὸν κατήγγειλε εἰς τὴν βενετικὴν διοίκησιν, αὕτη δὲ καθώρισε δι’ ἀποφάσεως ὅτι ἡδύνατο νὰ ψάλλῃ, ὁσάκις προσεκαλεῖτο». Χρήσιμη εἶναι, ἀκόμη, ἡ τελικὴ (καταδικαστικὴ γιὰ τὸν Λάσκαρη) ἀπόφαση τῶν βενετικῶν ἀρχῶν καὶ τοῦ Δούκα τῆς Κρήτης, ποὺ ἀναφέρει τὰ ἑξῆς: «Ὁ πρωτοψάλτης τῶν Ἑλλήνων Ἑμμανουήλ Σάβιος κατήγγειλεν εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς Κρήτης ὅτι ὁ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐλθὼν Ἰωάννης Λάσκαρης πολλάκις ὑβρίζει αὐτόν, τὸν πρωτοπαπᾶν καὶ τοὺς ἱερεῖς κατὰ τὰς τελουμένας κηδεῖας, τὰ μνημόσυνα κλπ. καὶ γίνεται πρόξενος σκανδάλων παρὰ τῷ ἐκκλησιαζομένῳ λαῷ. Οὕτω καὶ τῇ 6^ῃ τοῦ παρόντος μηνός, εἰς μνημόσυνον τελούμενον ἐν Βηθλεὲμ, ἐδημιουργήθησαν σκάνδαλα ἐκ τῆς ὑπεροψίας τοῦ εἰρημένου Ἰωάννου, ὅστις, ἐπιδεικτικῶς ἰστάμενος παρὰ τὸν πρωτοψάλτην, προέλαβεν αὐτόν εἰς τὴν ψαλμωδίαν καὶ ἀντεποιεῖτο τὴν ἐξουσίαν του. Τὴν ὕβριν ταύτην μὴ ἀνεχόμενοι οἱ ἄλλοι ἱερεῖς, ἐξεδύθησαν τὰ ἄμφια καὶ ἀπεχώρησαν τῆς λειτουργίας. Τότε ὁ

Λάσκαρης, δι' ὑβριστικῶν λόγων ἐπετέθη κατὰ τοῦ πρωτοψάλτου καὶ ἠπείλησεν ὅτι θὰ τὸν φονεύσῃ, ἐπειδὴ τηρεῖ τὰ νόμιμα τῶν Λατίνων, εἶπε δὲ περὶ ἑαυτοῦ ὅτι διωρίσθη ψάλτης ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου καὶ ἔχει παρ' αὐτοῦ τὴν ἄδειαν νὰ ψάλλῃ πανταχοῦ, ἐχαρακτήρισε τὸν πρωτοψάλτην ὡς ὑπηρέτην τῆς ἐξουσίας, καλαθοπλέκτην, ἀσεβῆ, ἀλιτήριον καὶ καθύβρισε τὸν διορίσαντα αὐτὸν ὡς πρωτοψάλτην, τοῦθ' ὅπερ στρέφεται κατὰ τῆς τιμῆς τοῦ βενετικοῦ κράτους. Αἱ ἀρχαὶ τῆς Κρήτης, ἀφοῦ ἤκουσαν ἀμφότερα τὰ μέρη, διέταξαν τὴν ὑποβολὴν ἐγγράφως τῆς καταγγελίας τοῦ πρωτοψάλτου, τῆς ἀπολογίας τοῦ Λάσκαρη καὶ τὴν ἐξέτασιν μαρτύρων ἐκατέρωθεν. Τούτων γενομένων, ὁ Δούκας καὶ Στρατηγὸς Κρήτης Ἰάκωβος *Gussoni* καὶ οἱ Σύμβουλοί του, λαβόντες ὑπ' ὄψιν τὰς ὑβρεῖς τοῦ Λάσκαρη, ὧν ἄλλαι μὲν στρέφονται κατὰ τοῦ πρωτοψάλτου καὶ ἄλλαι κατὰ τῆς τιμῆς τοῦ βενετικοῦ κράτους (ὡς ἡ ἐπὶ κλησις τοῦ Πατριάρχου καὶ ἡ δήλωσις ὅτι ὑπὸ τούτου διωρίσθη ψάλτης καὶ ἡ ἐξύβρισις τοῦ καταστήσαντος πρωτοψάλτην τὸν Ἑμμανουήλ) καὶ πρὸς κατάπausιν τῶν σκανδάλων κλπ., ἀπεφάσισαν τὴν διηνεκῇ ἐξορίαν τοῦ Ἰωάννου Λάσκαρη ἐντὸς ὀκτῶ ἡμερῶν· ἐὰν δέ ποτε οὗτος ἐπανέλθῃ εἰς τὴν νῆσον, θὰ φυλακίζεται ἐπὶ ἔτος καὶ θὰ ἐξορίζεται ἐκ νέου».

Μὲ βάση λοιπόν τὰ παραπάνω στοιχεῖα, τεκμαίρεται ἀσφαλέστατα ἡ παρουσία τοῦ Ἰωάννη Λάσκαρη στὴν Κρήτη κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα 1411-1418. Παράλληλα, προκύπτουν ἔμμεσα καὶ μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἐπιπλέον δεδομένα γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δραστηριότητά του ἐκεῖ (ὅπως ἡ πολὺ ἐνδιαφέρουσα μαρτυρία ὅτι εἶχε ιδρύσει δική του σχολὴ ψαλτικῆς – μιὰ ἀπὸ τὶς παλαιότερες σχετικὲς μαρτυρίες γιὰ ἀντίστοιχο μουσικὸ σχολεῖο – καὶ δίδασκε σὲ νέους τὴν ἐκκλησιαστικὴ μουσική), δεδομένα πού ἔχει ἤδη συνοψίσει ὁ Μ. Μανούσακας: «Ὁ Λάσκαρης, φέρων ἐπιφανοῦς βυζαντινοῦ οἴκου ὄνομα, θὰ ἦτο βεβαίως, εἰς τὰ ὅμματα τοῦ ὀρθοδόξου ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης, ὁ ἐπίλεκτος ἐκπρόσωπος τῆς ψαλτικῆς τέχνης τοῦ Βυζαντίου, ἀρρήκτως συνδεδεμένης μετὰ τῆς ὀρθοδοξίας. Ἦτο λοιπόν φυσικὸν νὰ τυγχάνῃ γενικῆς ἀναγνωρίσεως καὶ τιμῆς καὶ νὰ προσκαλῇται συχνάκις [...] ἵνα ψάλλῃ εἰς κηδεῖας ἢ μνημόσυνα. Τοῦτο ὅμως ἀπήρесе προφανῶς εἰς τὸν πρωτοψάλτην τοῦ Χάνδακος, διῶδόντα εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Λάσκαρη οὐδόλως εὐκαταφρόνητον ἀνταγωνιστήν. Προστριβαὶ δὲν ἐβράδυναν νὰ δημιουργηθοῦν μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν, ἐκπροσώπων δύο ἀντρίμαχομένων κόσμων – τοῦ μὲν ἔχοντος τὴν λαϊκὴν συμπαραστάσιν, ἀλλ' ἀνισχύρου ἐν ξένῃ ἐπικρατείᾳ, τοῦ δὲ στηριζομένου κυρίως εἰς τῶν κρατούντων τὴν ὑποστήριξιν. Ὁ πρωτοψάλτης διετύπωσε παράπονα εἰς τὰς

βενετικάς ἀρχὰς κατὰ τοῦ Λάσκαρη, αὐταὶ ὅμως, παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν ὅπως μὴ δυσареστήσουν τὸν προστατευόμενόν των, ἠναγκάσθησαν ν' ἀναγνωρίσουν δι' ἀποφάσεως τὸ δικαίωμα εἰς τὸν Λάσκαρην, ὅπως μεταβαίνει καὶ ψάλλη μόνον ὅπου καὶ ὅταν προσεκαλεῖτο. Φαίνεται ὅτι, ὡσὰκις συνέπιπτε νὰ προσκληθῇ ταυτοχρόνως μετὰ τοῦ Λάσκαρη καὶ ὁ πρωτοψάλτης εἰς τὴν αὐτὴν ἀκολουθίαν, ἡ σύγκρισις τοῦ ἐμπείρου καὶ επιβλητικοῦ Κωνσταντινουπολίτου μουσικοδιδασκάλου μετὰ τοῦ ἐγχωρίου ἡμιμαθοῦς πρωτοψάλτου ἦτο συντριπτικὴ διὰ τὸν τελευταῖον. Ἡ προτίμησις ἄλλως τε καὶ ἡ ἐπιδοκιμασία τοῦ ὀρθοδόξου ἐκκλησιάσματος δὲν ἦτο δυνατόν παρὰ νὰ εἶναι ἐστραμμένη πρὸς τὸν ἐκπρόσωπον τοῦ ἐλευθέρου βυζαντινοῦ κράτους καὶ τῆς ὀρθοδοξίας καὶ ὅχι πρὸς τὸν πειθηνίως ὑποτεταγμένον εἰς τὰς ἐντολὰς τῶν κυριάρχων τῆς νήσου Βενετῶν πρωτοψάλτην, ὅστις καὶ ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ διατηρῇ στενὰς σχέσεις μετὰ τῆς μισητῆς ἐν Κρήτῃ λατινικῆς ἱεραρχίας».

Ἐπιπλέον, ἀναδεικνύονται ἐδῶ (συνειρμικὰ καὶ κατ' εἰκασίαν) καὶ περαιτέρω εἰδήσεις, κυρίως γιὰ τὴν προγενέστερη δράση καὶ βιοτὴ τοῦ Ἰωάννου Λάσκαρη: ὁ ἴδιος διαβεβαιώνει ὅτι προερχόταν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου καὶ ἄφησε τοὺς συγγενεῖς του καὶ τὴν περιουσία του καὶ μετέβη στὴν Κρήτη, «ἐλκυσθεὶς ὑπὸ τῆς φημιζομένης δικαιοσύνης τοῦ βενετικοῦ κράτους» ὅπως ἔχει ἤδη παρατηρηθεῖ, «δὲν ἦτο ὁ προσπορισμὸς πλειόνων χρημάτων τὸ κίνητρον τῆς μεταβάσεως τοῦ Λασκάρεως εἰς τὴν Κρήτην, ἀλλὰ λόγοι σχετιζόμενοι μὲ τὴν πολιτικὴν τοῦ Βυζαντίου καὶ κυρίως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ στήριξιν τοῦ ὀρθοδόξου φρονήματος τῶν Κρητῶν, οἱ ὅποιοι ὑπὸ τοὺς Βενετοὺς ὄντες θὰ ἐδέχοντο παντοίας πιέσεις ὑπὸ τῶν καθολικῶν. Ὁ Ἰωάννης Λάσκαρις ἦτο ὡς φαίνεται προσωπικότης ἀρεστὴ εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὸν Μανουήλ Β' Παλαιολόγον καὶ τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Ἰωσήφ τὸν Β', χαίρων τῆς ἐκτιμήσεως αὐτῶν. Τοῦτο σαφῶς ἀναφέρεται εἰς τὴν κατάθεσιν τοῦ Δημητρίου Κολυβά, μάρτυρος ὑπερασπίσεως τοῦ Λασκάρεως: *'como iera avanti lo misser lo imperator e del patriarcha virniva amadha la mia arte'*. Πρέπει ἐπομένως νὰ δεχθῶμεν ἕνα δοκιμώτατον μουσικοδιδάσκαλον, μελοποιὸν καὶ ἔμπειρον ψάλτην ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Λασκάρεως καὶ ὅπωςδῆποτε ὥριμον τὴν ἡλικίαν ὅτε, τὸ 1411, μετέβη εἰς Κρήτην». Στὴν περίπτωσιν αὐτή, θὰ πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ Λάσκαρης γεννήθηκε λίγο πρὶν τὰ μέσα τοῦ 3^{ου} τετάρτου τοῦ 14^{ου} αἰῶνα καὶ μάλλον στὴν Κωνσταντινούπολη· ἄλλωστε, τὸ ὄνομά του πρωτομνημονεύεται σὲ κώδικα (Λαύρας E 108) τοῦ 4^{ου} τετάρτου τοῦ 14^{ου}

αἰώνα [ἔχει, βέβαια, καταγραφῇ –ἀπὸ τὸν M. Velimirović– καὶ ἡ ἀντίθετη ἄποψη: *“The fact that he mentioned his parents as still living makes one think that he might have been relatively young at the time of his departure from Constantinople, c. 1411. This move to Crete may have been a consequence of a panic caused by the Turkish siege of Constantinople in 1411, when it may have appeared to its inhabitants that the city was about to fall into Turkish hands”*]. Γιὰ τὴ μετέπειτα πορεία του δὲν ὑπάρχουν πληροφορίες στὸ σχετικὸ πηγαῖο ὑλικό· μόνον ὁ Γρ. Στάθης εἰκάζει «ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ Λασκάρεως ἐκτείνεται καὶ εἰς τοὺς χρόνους βασιλείας τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου (1425-1448), ἄγνωστον ὅμως ἂν ἔμεινε καθ’ ὅλον αὐτὸ τὸ διάστημα ἐν Κρήτῃ ἢ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Εἰς τὸν σιναῖτικὸν κώδικα 1584 περιέχεται πολυχρονισμὸς τῶν βασιλέων Ἰωάννου Παλαιολόγου καὶ τῆς Μαρίας καὶ εὐθὺς κατωτέρω· ‘Πεντηκοστάριον, ψαλλόμενον εἰς τὸ γεῦμα τοῦ βασιλέως, Μετὰ ποιμένων μάγοι ἐκ περσίδος, προσκυνήσατε τῷ βασιλεῖ τῶν δυνάμεων, ἐκ Παρθένου ἀνατείλαντι, ποίημα Ἰωάννου τοῦ Λάσκαρη’».

Γενικά, τὸ ὄνομα τοῦ Λάσκαρη ἀπαντᾷ μὲ ἀξιοσημεῖωτη συχνότητα στὶς ὑπάρχουσες μουσικὲς πηγές· μαρτυρεῖται συνήθως ὡς Ἰωάννης Λάσκαρης (ἐνίοτε μὲ τὸν ἐπιπλέον προσδιορισμό: ἐκ Κρήτης), Ἰωάννης Λάσκαρης Πηγωνίτης, Ἰωάννης Λάσκαρης τοῦ Συρπαγάνου, Ἰωάννης Λάσκαρης ὁ Καλομισίδης. Μὲ δεδομένο ὅτι τὸ ἐπίθετο Λάσκαρης εἶναι ἰδιαίτερα γνωστὸ στὸ Βυζάντιο, ἰδιαίτερος προβληματισμὸς ἐγείρεται γιὰ τοὺς προσδιορισμοὺς Πηγωνίτης καὶ Συρπάγανος· στὴ μέχρι τώρα ἔρευνα παραμένει εὐρύτερα ἀποδεκτὴ σχετικὴ ἄποψη ποὺ εἶχε διατυπώσει παλαιότερα ὁ M. Velimirović: *“If one follows the reasoning of Ostrogorski that the prefix ‘syr-’ is of Western origin it would also appear plausible that its use, which seems to be rather rare, by implication suggests descent from a noble falimy (our singer may not have been immune from snobbish tendencies) and the Laskaris family is known to have played an important role in the history of Byzantium [...] The elimination of the prefix ‘syr-’ leaves the surname ‘Paganou’ which both in its corrupt pronunciation and also in its script could conceivably come close to the already mentioned designation of Laskaris as ‘Pigonitis’. One of the hypothetical explanations of this term might be that an inhabitant of the Constantinopolitan suburb αἰ Πηγαὶ (on the Pera side of the Golden Horn) could have been known as a Πηγωνίτης. If such a hypothesis may be defended on linguistic grounds it would explain the origin of John Laskaris and also confirm his origin in Constantinople which, as he found out later, did not help him in establishing permanent residence in Crete”*. Ὡς πρὸς τὸν προσδιορισμὸ τῆς καταγωγῆς του ἐκ Κρήτης, ἡ ἄποψη ὅτι ὄντως

καταγόταν ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο νησί δὲν θὰ πρέπει πλέον νὰ γίνεται ἀβασάνιστα δεκτὴ· ἴσως ἐδῶ συγχέεται ἡ σχετικὰ μακρόχρονη παραμονὴ καὶ δραστηριότητά του στὸ νησί μὲ τὴν πραγματικὴ καταγωγὴ του· μάλιστα, ἀνάμεσα στὰ ἔγγραφα τῆς ἐπισημανθείσας δικογραφίας ἐντοπίζεται καὶ ἡ μαρτυρικὴ κατάθεση τοῦ Ἀγγέλου Σεβαστοῦ, κατοίκου Βούργου Χάνδακος, ὅπου σημειώνεται ὅτι ἓνας ἀπὸ τοὺς πρωταγωνιστὲς τοῦ ἐπεισοδίου, ὁ ἱερέας Σκουλούδης [Κώστας Φιλίππου], ἐκφράσθηκε ὑβριστικὰ ἐναντίον τοῦ Λάσκαρη μὲ αὐτὰ τὰ λόγια: *“homo nullius valoris uenit huc et cantat et non sinit alios cantare, schatonissiotus, ego uollo recedere, nollo stare ubi sunt rixe et scandalla”*. καί, ὅπως παρατηρεῖ καὶ ὁ Μ. Μανούσακας, «ὁ διὰ τοῦ ὑβριστικοῦ τούτου ὀνόματος χαρακτηρισμὸς τοῦ Λάσκαρη ὡς νησιώτου, καὶ δὴ ὑπὸ ἄλλων νησιωτῶν, εἶναι παράδοξος, ἀφοῦ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐν τῇ ἀπολογίᾳ του ὁμολογεῖ ἐαυτὸν κάτοικον Κωνσταντινουπόλεως. Μήπως προήρχετο ἐκ νήσου τινὸς ἐκ τῶν πλησίον τῆς βυζαντινῆς πρωτευούσης κειμένων;». Τέλος, τὸ προσωνύμιο Καλομισίδης, ποὺ ἐπίσης τοῦ ἀποδίδεται, δὲν φαίνεται νὰ ἔχει κάποια σαφεῖ ἐξήγηση· μοιάζει, πάντως, μὲ συνηθισμένο ἑλληνικὸ ἐπώνυμο (Καλομισίδης), μάλιστα δὲ μὲ τὴν τυπικὴ κατάληξη -ίδης, ποὺ παραπέμπει σὲ καταγωγὴ ἀπὸ τὴν (γειτονικὴ τῆς Κωνσταντινούπολης) περιοχὴ τοῦ Πόντου

Τὸ μουσικὸ ἔργο τοῦ Ἰωάννη Λάσκαρη, ἂν καὶ περιορισμένο, εἶναι σημαντικό. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ συνοπτικὴ θεωρητικὴ συγγραφή του, ποὺ φέρει τὸν ἀκόλουθο τίτλο: *«Ἐτέρα παραλλαγή τῆς μουσικῆς τέχνης, σοφωτέρα καὶ ἀκριβεστέρα εἰς ἄκρον, πονηθεῖσα δὲ καὶ συνταχθεῖσα παρὰ κῦρ Ἰωάννου τοῦ Λάσκαρη τοῦ Καλομισίδου καὶ μαῖστορος, ἐναντία μὲν τοῖς πρώτοις καὶ οὐκ ἐναντία, ἐναντία γὰρ πρὸς τοὺς μὴ εἰδότας, ὡς γέγραπται, εἰς δὲ τοὺς ἐντέχνως κατέχοντας αὐτὴν ἀκριβῶς βεβαίως τε μᾶλλον καὶ ἀναπλήρωσις καὶ μεγίστη ἡδύτης, ἐντεῦθεν ἀναφανεῖσα τῇ τέχνῃ, ὡς τὰ ἐν αὐτῇ ἰδιώματα σαφέστατα καταγγέλουσα, ἀποδεικνύουσα δὲ ἅπασαν τῶν τεσσάρων κυρίων ἤχων τὴν ὑπόστασιν τε καὶ κίνησιν καὶ τῶν τεσσάρων πλαγίων ἤχων αὐτῶν, ἔν τε ἀναβάσει καὶ καταβάσει»*. Στὸ κείμενό του περιγράφεται, πρᾶγματι, ἀφενὸς μὲν ἡ ἀνιούσα κίνησις τῶν πλαγίων ἤχων (καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς δημιουργία διφώνων, τριφώνων καὶ τετραφώνων ἤχων), ἀφετέρου δὲ ἡ κατιούσα κίνησις τῶν κυρίων ἤχων (καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς δημιουργία μέσων, παραμέσων, πλαγίων καὶ παραπλαγίων ἤχων) [: *«ἐν μὲν τῇ ἀναβάσει τοῦ ἤχου ἐκ τῶν πλαγίων, διφώνους καὶ τριφώνους καὶ τετραφώνους ἀποτελοῦσι [...] ἐν δὲ τῇ καταβάσει αὐτῶν ἐκ τῶν κυρίων, εἰς μέσους*

ἐκπίπτουσι καὶ *παραμέσους*, εἰς *πλαγίους* τε καὶ *παραπλαγίους*....»], θεωρητικὰ δεδομένα ποὺ ὑποστηρίζονται καὶ ἀπὸ ἓνα πολὺ ἐνδιαφέρον σχετικὸ ἐποπτικὸ σχεδιάγραμμα [βλ. εἰκόνα].

Απὸ τὸ ὑπόλοιπο συνθετικὸ ἔργο του [λεπτομέρειες καὶ εἰδικότερες παραπομπές γιὰ τὸ ὁποῖο βλ. στὴν ἐπιτασσόμενη σχετικὴ βιβλιογραφία] ἐπισημαίνουμε ἐδῶ τὰ ἀκόλουθα μελοποιήματά του: ἓνα ἀσματικὸ τρισάγιο (σὲ ἦχο πλ. δ'), δύο ἀλληλουϊάρια (στοὺς ἦχους δ' καὶ πλ. α'), ἓνα κοινωνικὸ τῆς Τετάρτης, *Ποτήριον σωτηρίου λήψομαι* (σὲ ἦχο βαρύ), δύο κυριακὰ κοινωνικὰ (ἓνα σὲ ἦχο α' καὶ ἄλλο σὲ ἦχο δ', μὲ τὴν ἔνδειξη: *ὀργανικόν*), τέσσερα κρατήματα (στοὺς ἦχους α', β' [δύο συνθέσεις, τὸ ἓνα μὲ τὴν ἔνδειξη: *ποταμίδα*], πλ. δ'), ἕξι θεοτοκία μαθήματα (*Χαῖρε*, ἡ τῆς *χάριτος* πηγῆς, σὲ ἦχο α' / *Τὴν ὠραιότητα τῆς παρθενίας σου*, σὲ ἦχο γ' / *Δέσποινα πάντων δέσποινα καὶ πάντων ἀνωτέρα*, σὲ ἦχο δ' / *Χαῖρε πύλη Κυρίου*, σὲ ἦχο πλ. β' / *Ἀνύμφευτε παρθένε*, σὲ ἦχο πλ. δ' / *Ὁ ναὸς σου*, *θεοτόκε*, σὲ ἦχο πλ. δ'), δύο θεοτοκία μεγαλυνάρια (*Μυστικὸς εἶ*, *Θεοτόκε*, *παράδεισος καὶ Ἐξέστη ἐπὶ τούτῳ ὁ οὐρανὸς*, ἀμφότερα σὲ ἦχο πλ. δ'), ἓνα μάθημα κατανυκτικὸ (*Τὰ πλήθη τῶν πεπραγμένων μοι δεινῶν*, σὲ ἦχο πλ. β'), τέσσερα ἀκόμη μαθήματα, γιὰ τὴν ἑορτὴ τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ (*Σὺ μου σκέπη κραταῖα ὑπάρχεις*, σὲ ἦχο β'), τῶν Χριστουγέννων (*Ἀνύμφευτε παρθένε πόθεν ἦκεις*, σὲ ἦχο πλ. β'), τοῦ Πάσχα (*Ὡ θείας, ὦ φίλης*, σὲ ἦχο α') καὶ τῆς Πεντηκοστῆς (*Χαίροις, ἄνασσα, μητροπάρθενον κλέος*, σὲ ἦχο δ'), κ.ἄ. Ἀξιοσημείωτη εἶναι, τέλος, ἡ ποιητικὴ του δραστηριότητα, καθὼς ἐνδιαφέροντες (δεκαπεντασύλλαβους μάλιστα) στίχους του μελοποίησαν σπουδαῖοι μελοποιοί, ὅπως ὁ Ἰωάννης Κλαδᾶς [τὸ θεοτοκίον ποίημα *Λαμπάδα φαίδρυνον, σεμνή, πύλη φωτὸς ἀδύτου* (ἦχος δ') καὶ τὰ ἀντίστοιχα τριαδικὰ *Λόγε πατὴρ καὶ συμφυὲς πνεῦμα, ταυτότης μία* (ἦχος πλ. δ'), *Θεόν, Τριάδα οἱ πιστοὶ ὑμνοῦμεν ἀσυγχύτως* (ἦχος πλ. δ') καὶ *Ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ μόνου* (ἦχος πλ. δ')] καὶ ὁ Μανουὴλ Ἀργυρόπουλος ἀπὸ τὴν Ρόδο [τὸ θεοτοκίον ποίημα *Λάμψον μοι φῶς ἀνέσπερον ἐλέους σου, παρθένε* (ἦχος δ')]. ὁ τελευταῖος, μάλιστα, κατὰ τὴν ἀνθολόγησιν τοῦ παραπάνω ποιήματός του στὸν κώδικα EBE 2604 (Παπαδικὴ τοῦ ἔτους 1463), φ. 268^v, μαρτυρεῖται ὡς μαθητὴς τοῦ Ἰωάννη Λάσκαρη [: *Τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ, κὺρ Μανουὴλ τοῦ Ἀργυροπούλου*]. Παραθέτω, ἐνδεικτικά, στὴ συνέχεια δύο ἀπὸ τὰ προμνημονευθέντα ποιήματά του, ἢ ἀκροστιχίδα τῶν ὁποίων σχηματίζει, ἐπιπλέον, τὸ ὄνομα του ποιητοῦ τους [: *Λάσκαρις*]:

Λόγε πατρός καὶ συμφυὲς πνεῦμα, ταυτότης μία,
ἄναρχε φύσις, ἄτμητε, διαιρετὴ προσώποις,
συνεκτικὴ τοῦ σύμπαντος, τριάς ἐνικωτάτη,
κάθαρον ῥύπου με παντός, γεένης ῥυομένη,
ἀκαταπαύστως μέλποντα τὸ πανσθενές σου κράτος,
ῥῶσις γὰρ πέλεις καὶ ζωή, ἔρω, φῶς τοῦ νοός μου,
ἰδιοτήτων ἔνωσις, μία τριῶν προσώπων,
σῶσόν με, φύσις ἄκτιστε, τριάς, μονάς, θεότης.

Λάμψον μοι φῶς ἀνέσπερον ἐλέους σου, Παρθένε,
ἀκτῖνά μοι παρέχουσα θεογνωσίας // // // // //
σκότος καὶ γὰρ καλύπτει με βαθὺ τῆς ἁμαρτίας
καὶ πρὸς πταισμάτων ἀχανεῖ πελάγει με βυθίζει,
ἀλλ', ὦ πανάχραντε ἀγνή, τοῦ φιλανθρώπου μήτηρ,
ῥῦσαι παντός με πειρασμοῦ καὶ συνεχοῦς ἀνοίας,
ἴθι καὶ μεῖνον τῆς ἐμῆς ψυχῆς ὑπὸ τὴν στέγην,
στηρίζουσά με πρὸς τὴν σὴν ἐλπίδα, Θεοτόκε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αλυγιζάκη Αντωνίου Ε., *Η ὀκταηχία στὴν ἑλληνικὴ λειτουργικὴ ὕμνογραφία*, ὁ.π., σσ. 239-240. Αναστασίου Γρηγορίου Γ., *Τὰ κρατήματα στὴν ψαλτικὴ τέχνη*, Αθήνα 2005, σσ. 311-312. Bantas Christos J., "The treatise on music by John Laskaris", *Studies in Eastern Chant II* (1971), pp. 21-27. Γιαννοπούλου Ἐμμανουήλ Στ., *Ἡ ἀνθήση τῆς ψαλτικῆς τέχνης στὴν Κρήτη (1566-1669)*, Αθήνα 2004, σσ. 56-58. Γκέρτσμαν Εὐγενίου, *Τὰ ἑλληνικὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς Πετροπόλεως. Κατάλογος, τόμος Α', Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη Ρωσσίας*, ἐν Ἀγία Πετρούπολει 1996, σ. 620. Γκέρτσμαν Εὐγενίου, *Τὰ ἑλληνικὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς Πετροπόλεως. Κατάλογος, τόμος Β', Βιβλιοθήκη τῆς Ρωσικῆς Ακαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν, Τὸ Ἀρχεῖον τῆς Ρωσικῆς Ακαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν, Βιβλιοθήκη τοῦ Πανεπιστημίου, Ἑρμιτάζ*, ἐν Ἀγία Πετρούπολει 1999, σ. 483. Jakovljević Ἀνδρέα, *Δίγλωσση παλαιογραφία καὶ μελωδοί-ὕμνογράφοι τοῦ κώδικα τῶν Ἀθηνῶν 928*, Λευκωσία 1988, σσ. 76-79. Μαζέρα-Μάμαλη Σεβαστῆς Α., *Τὰ μεγαλυνάρια θεοτοκία τῆς ψαλτικῆς τέχνης*, Αθήνα 2008, σσ. 205-206. Μανούσακα Μ. Ἰ., «Μέτρα τῆς Βενετίας ἐναντι τῆς ἐν Κρήτῃ ἐπιρροῆς τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατ'ἀνέκδοτα βενετικὰ ἔγγραφα (1418-1419)», *ΕΕΒΣ* 30 (1960-61), σσ. 87-94, 102-127. Στάθη Γρ. Θ., *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία ἐν τῇ βυζαντινῇ μελοποιίᾳ καὶ ἔκδοσις τῶν κειμένων εἰς ἓν Corpus*, Αθήναι 1977, σσ. 95-97. Velimirović Miloš M., "Two composers of byzantine music: John Vatatzes and John Laskaris", *Aspects of Medieval and Renaissance Music. A Birthday offering to Gustave Reese*, New York 1966, pp. 818-831. Χαλδαιάκη Αχιλλέως Γ., *Ὁ πολυέλεος στὴν βυζαντινὴ καὶ μεταβυζαντινὴ μελοποιία*, Αθήναι 2003, σ. 438. Χατζηγιακουμῆ Μανόλη Κ., *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832)*, τόμος πρῶτος, Αθήνα 1975, σ. 333.

ΑΧΙΛΛΕΥΣ Γ. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗΣ